

УДК 316.61-057.875:005.57

Юлія Товстоко́ра

ORCID iD 0000-0002-1206-0604

аспірант,
Інститут соціальної та політичної психології НАПН України,
вул. Андріївська, 15, 04070 м. Київ, Україна
julia.ua.zp@ukr.net

КОМУНІКАТИВНА ПОВЕДІНКА ОСОБИСТОСТІ: ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКІВ МІЖ КОМПОНЕНТАМИ

У статті представлено результати емпіричного дослідження особливостей взаємозв'язків між компонентами комунікативної поведінки студентської молоді. Описано компоненти комунікативної поведінки особистості: комунікативну толерантність, комунікативну соціальну компетентність та соціально-перцептивну компетентність. Обґрунтовано процедуру та статистичні методи, що були використанні для вивчення взаємозв'язків між компонентами комунікативної поведінки. Наводяться результати кореляційного аналізу, який засвідчив, що є значущі зв'язки між показниками комунікативної толерантності, комунікативної соціальної компетентності та соціально-перцептивної компетентності у студентів різних курсів. Визначено, що комунікативна поведінка особистості відбуваються завдяки різним системам взаємозв'язку між її компонентами, які залежать від особливостей освітнього середовища (року навчання у ВНЗ).

Ключові слова: взаємопізнання; взаєморозуміння; комунікативна поведінка; комунікативна соціальна компетентність; комунікативна толерантність; соціальна адаптація; соціально-перцептивна компетентність.

Вступ. У сучасних соціокультурних умовах функціонування суспільства особливого значення набуває комунікативна поведінка особистості. Зміни соціокультурної реальності супроводжуються трансформацією традицій та норм у різних сферах життя, стрімко поширюються продукти масової культури, які обумовлюють загрозливі масштаби кризи спілкування. Актуальність дослідження обумовлена тим, що трансформуються вимоги до комунікативної компетентності особистості, а відповідно відбуваються зміни всіх функцій та взаємозв'язків між елементами комунікативної поведінки. Означене потребує глибокого розуміння предмету дослідження та його основних компонентів.

Дослідження зв'язків, що існують між основними компонентами комунікативної поведінки особистості, визначається загальною зацікавленістю до комунікативних ефектів суспільства.

Мета статті – дослідити основні компоненти комунікативної поведінки особистості, виявити їх зв'язки залежно від такої соціальної умови, як особливості освітнього середовища. Зокрема, йтиметься про вплив року навчання у ВНЗ на комунікативну поведінку особистості.

На наш погляд, доцільно розглянути саме цю умову, оскільки рік навчання позначається як градієнт стабільності утворених у просторі міжгрупової взаємодії стосунків. Нами було сформовано три групи: до складу першої групи увійшли студенти 1-2 курсів (початковий етап навчання), до другої групи – студенти 3-4 курсів (середній етап навчання), та до третьої – студенти 5-6 курсів (за-

ключний етап навчання).

Отже, виокремлення та обґрунтування основних компонентів, які визначають комунікативну поведінку особистості, може стати поштовхом до визначення особливості конструювання відносин молоді із «іншими як інакшими» у напрямі формування ефективної системи комунікації із «іншими як інакшими».

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Серед компонентів комунікативної поведінки, які детермінують ефективне вирішення комунікативних завдань молоді у різних сферах суспільної взаємодії, суттєве значення, на наш погляд, мають комунікативна толерантність, комунікативна соціальна компетентність, соціально-перцептивна компетентність.

Комунікативна толерантність є суто особистісною характеристикою, що показує ступінь переносимості нею неприйнятних психічних станів, якостей та вчинків співрозмовників (Бойко В. В., 1998, с. 5), визначаючи її внутрішню специфіку, і водночас є специфічною особливістю спілкування, що виражаються прийняті інших людей.

Проблема дослідження комунікативної толерантності особистості представлена низькою психологічних досліджень. Так, означений компонент комунікативної поведінки у контексті політичних відносин, представлено у працях П. А. Бавіна, С. Жижека, І. С. Ільїнської, Ю. Є. Соловйової, І. В. Жадан та ін.; окремі її аспекти відображені в теорії комунікативної дії Ю. Хабермаса, концепції професійного спілкування К. А. Абульханової, М. М. Бахтіна, О. О. Бодальова,

В. А. Петровського, Ю. М. Ємельянова та ін.; комунікативна толерантність як форма активної взаємодії зі світом, що відображається у терпимому ставленні до інших, у визнанні багатомірності суспільного буття (І. Б. Гасанова, В. М. Золотухіна, О. І. Ільїна, Ю. А. Іщенко, В. О. Тішкова та ін.).

В. В. Бойко зазначає, що комунікативна толерантність є систематизуючою характеристикою, оскільки з нею узгоджуються і створюють певний ансамбль багато інших якостей індивіда, перш за все моральні, характерологічні та інтелектуальні (Бойко В. В., 1996, с. 200). А саме: приймання індивідуальності іншої людини; оцінювання людей виходячи з їх Я; подолання категоричності власних оцінок на адресу оточуючих; приховування або згладжування неприємних вражень при зіткненні з некомунікabelьними якостями людей; використання себе як еталону у спілкуванні; прагнення перевиховувати партнера по спілкуванню; прагнення підігнати іншу людину під свій образ співрозмовника; невміння пробачати іншим помилки; нетерпимість до дискомфорту, яка викликана особливостями партнера по спілкуванню; бути терпимим до оточуючих; не бути злопам'ятним.

Отже, комунікативна толерантність є сформованим у свідомості особистості значущим зразком терпимої комунікативної поведінки та готовністю реалізувати його у різних ситуаціях спілкування із «іншими як інакшими». Російський філософ В. О. Лекторський зазначає, що комунікативна толерантність має різні прояви: «толерантність як байдужість» – передбачає існування ідеї, що істинність ні коли не може бути доведена (релігійні погляди, специфічні цінності різних культур, особливості етнічної віри та переконань); «толерантність як неможливість взаєморозуміння» – створює межі у проявах терпимості до іншого, які не можливо зрозуміти і з якими не можливо керуватися; «толерантність як поблажливість» – основне значення набуває власна соціальна група, тому всі інші оцінюються як більш слабкі (їх можливо терпіти, але при цьому ще і зневажати); «терпимість до розширення власного досвіду та критичний діалог» – дає можливість не тільки керуватися власними переконаннями, але і змінювати їх у результаті критичного діалогу (Лекторський В. О., 1997, с. 46).

Окрім того, суттєву роль, у структурі комунікативної поведінки молоді, на наш погляд, відіграє комунікативна соціальна компетентність, яка виступає важливим елементом взаємовідносин між різними соціальними групами. Проблема дослідження комунікативної соціальної компетентності особистості представлена низькою психологічних досліджень. Так, комунікативна компетентність розглянута у роботах представників когнітивного підходу Ж. Піаже та Дж. Келлі, Л. Фестінгера, Р. Глезера, Ч. Осгуда та ін.; як поведінковий компонент її представлено у роботах Б. Скінера, Е. Торндайка, У. Хантера та ін.; як рису

особистості, що є необхідною для спілкування, вивчають Е. Ч. Азаєва, О. О. Бодальова, Ю. М. Ємельянова, Ю. М. Жукова, Л. А. Петровська, С. В. Петрушин та ін.

У рамках нашого дослідження ми визначаємо комунікативну соціальну компетентність – слідом за Ю. М. Жуковою, Л. А. Петровською, П. В. Растяніковою – як здібність встановлювати та підтримувати необхідні контакти із іншими людьми, або як систему внутрішніх ресурсів, що необхідна для побудови ефективної комунікації у визначеному колі ситуацій міжособистісної взаємодії.

Н. П. Фетіскін, В. В. Козлов, Г. М. Мануйлов вважають, що основними структурними компонентами комунікативної компетентності є: товарицькість як здатність справляти вплив на партнера зі спілкування; вміння слухати і володіння ефективною тактикою переконання іншої людини; рефлексія як розуміння своїх внутрішніх станів, емоцій, ресурсів, уподобань, інтуїція; емоційна стійкість як несхильність емоційних станів і процесів деструктивним впливам внутрішніх і зовнішніх умов; здатність до соціально-психологічної адаптації; моральні уявлення (емпатія як усвідомлення почуттів, потреб, інтересів інших людей, повага до партнера зі спілкування, тактовність тощо); конформізм – нонконформізм, контроль за власною поведінкою знання соціально-комунікативних норм, зразків поведінки, соціальних ролей (Фетіскін Н. П., Козлов В. В., Мануйлов Г. М., 2002, с. 120).

Важливе значення для прояву комунікативної поведінки молоді до різностей «інших», як уже зазначалося, матиме соціально-перцептивна компетентність. До дослідження цієї компетентності у різні роки зверталися відомі вітчизняні та зарубіжні вчені: Г. М. Андреева, О. О. Бодальов, А. Г. Ковальов, С. В. Кондратьєва, Н. В. Кузьміна, В. Н. Куніцина, Л. А. Петровська, Л. А. Регуш, Р. М. Фатихова та інші.

І. А. Іванова зазначає, що соціально-перцептивна компетентність як індивідуально-психологічна особливість людини, забезпечує адекватне сприйняття іншого, а саме його станів та якостей, що виявляється з трьох сторін спілкування (перцептивної, комунікативної, інтерактивної). До того ж, цей компонент комунікативної поведінки реалізується на чотирьох рівнях: мотиваційному, когнітивному, емоційному та операційно-діяльнісному, що забезпечує спостережливості, емпатію, рефлексію, сенситивність та ідентифікацію (Іванова І. А., 2004, с. 27).

Структурними компонентами соціально-перцептивної компетентності, за Н. П. Фетіскіним, є: взаємопізнання (ступінь адекватності оцінки особистісних особливостей партнерів по взаємодії); взаєморозуміння (рівень конфліктності в групі, враженість спільних інтересів, вміння зрозуміти точку зору опонента, іншої людини); взаємовплив

(ступінь значущості точки зору, вчинків інших представників групи, самокорекція, саморефлексія); соціальна автономність (значущість особистої позиції в спільних діях та організації або участі в спільній діяльності); соціальна адаптивність (успішність взаємовідносин, задоволеність своїм положенням в групі, гнучкість поведінки, контактність всередині колективу та з зовнішнім оточенням); соціальна активність – спрямованість соціальної орієнтації, провідні мотиви взаємодії з оточуючими, ефективність спільної діяльності.

Таким чином, ці компоненти, на наш погляд, дають можливість цілісно і всебічно та дослідити комунікативну поведінку особистості та побудувати корекційну програму для ефективності конструювання соціального діалогу, врегулювання проблеми дискримінації як у межах студентської групи так і поза її межами, а також можуть бути використані при викладанні таких дисциплін, як соціальна психологія, етнічна психологія, психолінгвістика, експериментальна психологія.

Методика та організація дослідження. Емпіричне дослідження здійснювалося на базі вищих навчальних закладів м. Запоріжжя, м. Чернігова, м. Києва, м. Львова, м. Харкова, м. Одеси. Усього опитано 324 респонденти із першого по шостий курс (94 – технічних спеціальностей, 150 – гуманітарії і 80 – тих, хто здобуває військову освіту). Щоб з'ясувати особливості компонентів, що впливають на комунікативну поведінку молоді в процесі самовизначення, вибірку розділено за роком навчання: на початковому етапі навчання (1-2 курс) – 90 осіб, на етапі опанування спеціальними предметами (3-4 курс) – 180 осіб, та на при кінці навчання (5-6 курс) – 54 респонденти.

Обмеженість вибірки молоддю з великих міст пояснюється тим, що молодь у місті є однорідною гомогенною групою, її представники мають різне походження та відображають різні інтереси, засвоюють різні цінності.

Суперечливою, на нашу думку, є залежність особливостей комунікативної поведінки від статі людини. Зокрема, у сучасних наукових дослідженнях О. В. Кихтюк «Психологічні особливості формування етнічної толерантності у студентської молоді», О. А. Гриви «Толерантність в процесі становлення молоді в умовах полікультурного середовища» наголошують на тому, що статеві особливості можуть впливати на становлення та прояв толерантності/інтолерантності у чоловіків та жінок. Про те, у своїй роботі для вирішення цього питання ми керувалися дослідженнями, які доводять те, що комунікативна поведінка молоді не залежить від статевих та гендерних характеристик (О. М. Зарива «Мова як чинник формування толерантності студентської молоді в умовах глобалізації суспільства», Л. А. Любіна «Гендерні особливості формування професійної компетентності майбутніх лікарів» та інші).

Відповідно до мети дослідження ми не ставили завдання дослідити залежність комунікативної толерантності молоді від статевих та гендерних особливостей, та керувалися принципом гомогенності вибірки за статтю.

Для реалізації поставленої мети використаний наступний методичний інструментарій: методику на визначення толерантних та інтолерантних установок особистості в спілкуванні за опитувальником комунікативної толерантності (В. В. Бойко). Також застосовується опитувальник діагностики комунікативної соціальної компетентності (Н. П. Фетіскіна, В. В. Козлова, Г. М. Мануйлова). Для встановлення інтеграційних критеріїв інтерактивної компетентності спілкування використано методику на визначення перцептивно-інтерактивної компетентності (модифікована Н. П. Фетіскіним у 2002 р.).

При проведенні емпіричного дослідження здійснювався контроль за такими загрозами внутрішньої валідності, як нееквівалентність вибірок та ефект послідовності.

Контроль за нееквівалентністю вибірок досягався використанням квазіекспериментального плану, який не передбачає випадкового розподілу досліджуваних за умовами, а потребує введення базисної побічно змінної в контексті контролю за висновком. Йдеться про те, що у квазіекспериментальному плані дослідження базисна побічна змінна є змінною внутрішніх умов, що включається до основного досліджування: суб'єктна змінна, фактор межіндивідуальних відмінностей тощо.

Ефект послідовності контролювався за допомогою процедур блокової рандомізації (використання різних наборів рандомізованих впливів для різних учасників).

Контроль за ситуацією тестування, забезпечувався створенням належних умов дослідження (мінімізація фрустрації); анонімністю дослідження; попередженням про те, що достовірність їхніх результатів може бути визначена.

Математико-статистична обробка результатів дослідження здійснювалася за допомогою комп'ютерного пакету SPSS for Windows 19.0.

Аналіз результатів дослідження. Оскільки результати перевірки вибірки нормальність розподілу для більшості шкал показали відхилення від нормального розподілу, використовувався критерій Краскела-Уолліса (для трьох і більше вибірок з ненормальним розподілом). Результати тесту показали наявність істотної різниці між I, II, III групами за досліджуваним роком навчання.

Зокрема, відмінність між групами на рівні статистичної значущості було встановлено за такими показниками: «оцінювання себе як еталону у спілкуванні» ($p=0,002$), «нетерпимість до дискомфортних станів пов'язаних з співрозмовником» ($p=0,004$), «товариськість» ($p=0,029$), «моральні

уявлення» ($p=0,006$), «емоційна стійкість» ($p=0,007$), «соціальна адаптивність» ($p=0,022$). Таким чином, ми довели слушність нашого припущення щодо наявності специфічних особливостей комунікативної поведінки в кожній з утворених груп.

Кореляційний аналіз дав можливість виявити значущі зв'язків між різними компонентами комунікативної поведінки. Аналіз кореляційного зв'язку показників комунікативної поведінки здійснювався за критерієм Спірмена до кожної із трьох вибірок та дав можливість отримати такі результати.

Розглянемо спочатку першу вибірку (початок навчання у ВНЗ). Встановлено прямий зв'язок компонентів комунікативної толерантності та комунікативної соціальної компетентності: між показниками «неприйняття та нерозуміння співрозмовника» та «емоційною стійкістю» (0,299 при $p\leq 0,01$). Такий зв'язок можемо пояснити тим, що вищим є показник «неприйняття та нерозуміння співрозмовника» (прояв інтолерантності), то нижчим є «емоційна стійкість» досліджуваних.

Також виявлено прямий кореляційний зв'язок між показниками «прагненням зробити співрозмовника схожим на себе» та «товариськістю» (0,225 при $p\leq 0,05$) та «моральним уявленням» (0,223 при $p\leq 0,05$). Відповідно цей зв'язок можемо пояснити тим, що вищим є показник «прагнення переробити або перевиховати співрозмовника», то нижчим є показник «товариськості» та «моральних уявлень» респондентів. Можемо зазначити, що саме тих студентів, які товаришують із більшістю, рівень адаптації до освітнього середовища вищий, ніж у тих які є менш контактними та зазнають труднощі у спілкуванні та прийнятті інших.

Виявлено обернені кореляційні зв'язки між «нетерпимістю до дискомфорту у спілкуванні» із двома показниками компоненту комунікативної соціальної компетентності: «логічним мисленням» (-0,257 при $p\leq 0,05$) та «конформізмом» (-0,207 при $p\leq 0,05$). Отже, отримані зв'язки, можемо пояснити так: що вищим є показники вибірковості емоційно-пізнавального ставлення особистості до співрозмовника (логічне мислення) та «конформізм», то нижчим є показник «нетерпимості до фізичного або психічного дискомфорту, створюваного іншими людьми». Крім того, наявні прямі кореляційні зв'язки між «невмінням пристосовуватися до співрозмовника» та «прийняттям себе» (0,251 при $p\leq 0,05$).

Кореляційний аналіз вказує на наявність більшості обернених зв'язків між «нетерпимістю до дискомфорту» та «взаєморозумінням» (-0,306 при $p\leq 0,01$), «нетерпимістю до дискомфорту» та «соціальною активністю» (-0,222 при $p\leq 0,05$), «використання себе як еталону» та «соціальною автономністю» (-0,239 при $p\leq 0,05$), «бажанням

перевиховувати іншу людину по спілкуванню» та «соціальною активністю» (-0,225 при $p\leq 0,05$). Таким чином, що вищим є показники компонента соціально-перцептивної компетентності, то нижчим є показники «нетерпимість до фізичного або психічного дискомфорту створюваного іншими людьми», а також «прагнення переробити або перевиховати співрозмовника».

Встановлено кореляційний зв'язок між компонентами комунікативної соціальної та соціально-перцептивної компетентності: найбільш значущий обернений зв'язок між «конформізмом» та «соціальна адаптивність» (-0,324 при $p\leq 0,01$). Такий зв'язок можемо пояснити тим, що чим вище показник соціальної адаптації досліджуваних, тим нижче показник прояву конформізму. Отримані результати дають можливість припустити, що конформізм виступає відмовою індивіда від значущих для нього поглядів для того, щоб оптимізувати процес адаптації у соціальній групі. Крім того, наявні кореляції між «емоційною стійкістю» і «взаєморозумінням» (0,244 при $p\leq 0,05$), та цим же показником та «взаємовпливом» (0,244 при $p\leq 0,05$), тобто, що вищим є показник «емоційної стійкості» студентів, то нижчим є показник «взаєморозуміння» (виваженість спільних інтересів у групі, та вміння зрозуміти співрозмовника), та показник «взаємовпливу».

Що ж стосується другої групи досліджуваних, то було визначено наступні зв'язки між компонентами комунікативної поведінки. Найперше, варто зауважити, що респонденти які увійшли до цієї вибірки знаходяться на етапі оволодіння спеціальними предметами. Отже, встановлено обернені зв'язки компонентів комунікативної толерантності та комунікативної соціальної компетентності між показниками: «неприйняття індивідуальності іншої людини» та «товариськістю» (0,288 при $p\leq 0,01$), «невмінням приховувати власні відчуття» та «прийняттям себе» (-0,239 при $p\leq 0,01$). Такий зв'язок можемо пояснити тим, що вищим є показник «неприйняття або нерозуміння індивідуальності іншої людини», то нижчим є показник здатності справляти вплив на співрозмовника, а саме вміння слухати та володіти ефективною тактикою спілкування (товариськість).

Прямі значущі кореляційні зв'язки компонентів комунікативної соціальної компетентності та соціально-перцептивної компетентності виявлено між показниками: «товариськість» і «взаєморозуміння» (0,287 при $p\leq 0,01$).

Розглянемо третю вибірку до якої увійшли студенти, які закінчують навчання. Аналіз кореляційних зв'язків компонентів комунікативної толерантності та соціальної комунікативної компетентності виявив лише один обернений-статистично значимий зв'язок між показником «неприйняття індивідуальності іншої людини» та «логічним мисленням» (-0,355 при $p\leq 0,01$). Відповідно, що

вищим є показник «неприйняття індивідуальності іншої людини», то нижчим є показник «логічне мислення».

Аналіз результатів кореляційного аналізу вказує на наявність зв'язків між компонентами комунікативної толерантності та соціально-перцептивною компетентністю між показниками: «прагнення зробити співрозмовника схожим на себе» (0,331 при $p \leq 0,05$), та між «нетерпимість до дискомфорту у спілкуванні» і «взаємовпливом» (0,346 при $p \leq 0,05$). Цей взаємозв'язок показує, що вищим є показники «прагнення переробити або перевиховати співрозмовника», та «нетерпимість до фізичного або психічного дискомфорту, створюваного іншими людьми», то нижчим є показник «взаємовпливу».

Наступний зв'язок компонентів комунікативної соціальної та соціально-перцептивної компетентності, який було визначено в процесі аналізу, що вміння слухати та володіти ефективною тактикою переконання (товариськість), має зв'язок із «соціальної автономності» особистості у спілкуванні (0,303 при $p \leq 0,01$). Обернений кореляційний зв'язок між показниками «конформізм» та «взаємопізнання» (-0,298 при $p \leq 0,05$). Такий зв'язок можемо пояснити тим, що вищим є показник «конформізму», то нижчим є ступінь адекватності оцінки особистісних якостей співрозмовника (взаємопізнання).

Крім того, виявлено прямий кореляційний зв'язок між «емоційною стійкістю» та двома показниками «взаєморозумінням» (0,309 при $p \leq 0,05$) та «соціальною автономністю» (0,340 при $p \leq 0,05$). Отже, що вищим є показник «емоційної стійкості», то нижчим є значущість особистісної позиції досліджуваних в спільній діяльності (соціальна автономність) та вираженню спільних інтересів із співрозмовником (взаєморозумінням).

Висновки. Отже, можемо зробити висновок, що рік навчання у ВНЗ має визначальне значення для формування комунікативної поведінки особистості. Так, кореляційний аналіз показує значущі зв'язки між показниками комунікативної толерантності, комунікативної соціальної компетентності та соціально-перцептивної компетентності у представників різних курсів.

В результаті кореляційного аналізу виявлено найбільш значущий зв'язок у трьох вибірках досліджуваних: між показниками «конформізм» та «соціальна адаптивність» (-0,324 при $p \leq 0,01$) у першій вибірці (студенти 1-2 курсу); між показниками «товариськість» та «соціальної автономності» (0,403 при $p \leq 0,01$) у другій вибірці (студенти 3-4 курсу); між «неприйняття індивідуальності іншої людини» та «логічним мисленням» (-0,355 при $p \leq 0,01$) у третій вибірці (5-6 курс). Отже, ми можемо стверджувати, що комунікативна поведінка особистості відбудовуються завдяки різним системам взаємозв'язку між її компонентами (комунікативна толерантність, комунікативна соціальна компетентність, соціально-перцептивна компетентність), які залежать від особливостей освітнього середовища (року навчання у ВНЗ).

У зв'язку з тим, що у кожній досліджуваній групі та між окремими шкалами знайдено багато кореляційних зв'язків, можемо констатувати, що взаємозв'язок між компонентами комунікативної поведінки може бути використаний як ресурс для дослідження комунікативної поведінки особистості та побудови корекційної програми для ефективності конструювання діалогу.

Перспективними напрямками подальшого дослідження комунікативної поведінки молоді може стати вивчення зв'язків її основних компонентів залежно від таких комунікативних умов як спеціалізація, а саме гуманітарна, технічна та військова.

Література

1. Бойко В. В. Коммуникативная толерантность: методическое пособие / В. В. Бойко. – СПб.: МАПО, 1998. – 23 с.
2. Бойко В. В. Энергия эмоций в общении: взгляд на себя и на других / В. В. Бойко. – М.: Филинь, 1996. – 472 с.
3. Железовская Г. И. Креативное коммуникативное поведение как средство творческой самореализации личности обучающегося / Г. И. Железовская, М. В. Абрамова, Е. Н. Гудкова // Образование и наука. Известия Уральского отделения РАН: журн. теорет. и приклад. исследований. – 2015. – Выпуск 4. – С. 79-87, DOI:10.17853/1994-5639-2015-4-79-88.
4. Иванова И. А. Сущность и структура социально-перцептивных способностей / И. А. Иванова // Вестник СевКавГТУ «Гуманитарные науки». – 2004. – Выпуск 1. – С. 25-37.
5. Лекторский В. А. О толерантности, плюрализме и критицизме / В. А. Лекторский // Вопросы философии. – 1997. – Выпуск 11. – С. 44-58.
6. Товстокора Ю. В. Дослідження комунікативної толерантності молоді до соціальних груп які дискримінуються у суспільстві / Ю. В. Товстокора // Тенденції розвитку психології та педагогіки: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, Україна, 4-5 листопада 2016 року). – К.: ГО «Київська наукова організація педагогіки та психології», 2016. – Випуск 4. – С. 79-81.
7. Фетискин Н. П. Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп / Н. П. Фетискин, В. В. Козлов, Г. М. Мануйлов – М.: Изд-во Института Психотерапии, 2002. – 490 с.
8. Martynova E. M. (2004). Culture of communicative behavior in interpersonal communication. Vedecko vydavatel'ske centrum Sociosfera-CZ s.r.o., № 60, 59-60.

References

1. Bojko V. V. (1998). Kommunikativnaja tolerantnost' [Communicative tolerance]. SPb.: MAPO, 23 (rus).
2. Bojko V. V. (1996). Jenergija jemocij v obshhenii: vzgljad na sebja i na drugih [The energy of emotions in communication: glance at myself and on others]. M.: Filin, 472 (rus).
3. Zhelezovskaja G. I., Abramova M. V., Gudkova E. N. (2015). Kreativnoe kommunikativnoe povedenie kak sredstvo tvorcheskoj samorealizacii lichnosti obuchajushhegosja [Creative communicative behavior as the means of creative self-realization of personality of student]. *Obrazovanie i nauka. Izvestija Ural'skogo otdelenija RAO: zhurn. teoret. i priklad. issledovanij*, 4, 79-87, DOI:10.17853/1994-5639-2015-4-79-88 (rus).
4. Ivanova I. A. (2004). Sushhnost' i struktura social'no-perceptivnyh sposobnostej [The essence and structure of social and perceptual abilities]. *Vestnik SevKavGTU «Gumanitarnye nauki»*, 1, 25-37 (rus).
5. Lektorskij V. A. (1997). O tolerantnosti, pljuralizme i kriticizme [About the tolerance, pluralism and criticism]. *Voprosy filosofii*, 11, 44-58 (rus).
6. Tovstokora Yu. V. (2016). Doslidzhennja komunikativnoji tolerantnosti molodi do socialjnykh ghrup jaki dyskryminujutsja u suspiljstvi [The study of communicative tolerance of youth to social groups that are discriminated against in society]. *Tendenciji rozvytku psykholohiji ta pedaghoghiky: Proceedings of the International Conference*, 4, 79-81 (ukr).
7. Fetiskin N. P., Kozlov V. V., Manujlov G. M. (2002). Social'no-psihologicheskaja diagnostika razvitija lichnosti i malyh grupp [Socio-psychological diagnosis of development of personality and small groups]. M.: Izd-vo Instituta Psihoterapii, 490 (rus).
8. Martynova E. M. (2004). Culture of communicative behavior in interpersonal communication. *Vedecko vydavatel'ske centrum Sociosfera-CZ s.r.o.*, № 60, 59-60 (eng).

КОММУНИКАТИВНОЕ ПОВЕДЕНИЕ ЛИЧНОСТИ: ОСОБЕННОСТИ ВЗАИМОСВЯЗЕЙ МЕЖДУ КОМПОНЕНТАМИ

Товстоко́рая Ю́лия, аспирант, Институт социальной и политической психологии НАПН Украины, ул. Андреевская, 15, 04070 г. Киев, Украина, julia.ua.zp@ukr.net

В статье представлены результаты эмпирического исследования особенностей взаимосвязей между компонентами коммуникативного поведения студенческой молодежи. Описаны компоненты коммуникативного поведения личности: коммуникативная толерантность, коммуникативная социальная компетентность и социально-перцептивная компетентность. Обоснованно процедуру и статистические методы, которые были использованы для изучения взаимосвязей между компонентами коммуникативного поведения. Представлены результаты корреляционного анализа, который показал, что есть значимые связи между показателями коммуникативной толерантности, социально-коммуникативной и социально-перцептивной компетентностями у студентов разных курсов. Определено, что коммуникативное поведение личности выстраивается благодаря различным системам взаимосвязи между ее компонентами, которые зависят от особенностей образовательной среды (года обучения в вузе).

Ключевые слова: взаимопонимание; коммуникативная социальная компетентность; коммуникативная толерантность; коммуникативное поведение; социальная адаптация; социально-перцептивная компетентность.

COMMUNICATIVE BEHAVIOR OF PERSONALITY: FEATURES OF INTERLINKAGES BETWEEN COMPONENTS

Tovstokora Yulia, graduate student, Institute of Social and Political Psychology NAPS of Ukraine, 15 Andrew Str., 04070 Kyiv, Ukraine, julia.ua.zp@ukr.net

This article is about the empirical research of the relationship of characteristics between the components of communicative behavior of young people. Article describes the basic components: communicative tolerance, communicative social competence, socially perceptive competence. These components make it possible to holistically and comprehensively investigate communicative behavior of the personality, as well as to build a correctional program for effective the social dialogue built.

We describe the procedure and statistical methods of research of communicative behavior components. During the empirical research carried out monitoring of such threats to internal validity, as the non-equivalence of samples and the effect of sequence.

As a result of the correlation analysis revealed the most significant relationship in three samples tested: «between the indicators of conformism» and «the social adaptability» (-0,324 at $p \leq 0,01$) in the first sample (students 1-2 course); between the indicators of «sociability» and «the social autonomy» (0,403 at $p \leq 0,01$) in the second sample

(students 3-4 course); «between the rejection of the other person's personality» and «logical thinking» (-0,355 for $n \leq 0,01$) in the third sample (students 5-6 course).

Analysis of relationships between components showed that the communicative behavior of personality builds up through various systems of relationships between its components. Based on this, we found that components of communicative behavior depend on characteristics of the educational environment, namely the year of study at the university.

The revealed features of communicative behavior can be used to resolve problems of discrimination, both within the student group and beyond. Also, the study results can be used in teaching disciplines such as the social psychology, ethnic psychology, psycholinguistics, experimental psychology.

Keywords: *communicative behavior; communicative social competence; communicative tolerance; mutual knowledge; mutual understanding; social adaptation; socially perceptive competence.*

Стаття надійшла до редакції 23.02.2017

Прийнято до друку 23.03.2017

УДК 159.922.4

Юлія Шапаренко

ORCID iD 0000-0002-1679-420X

аспірант,
кафедра практичної психології, Інститут людини,
Київський університет імені Бориса Грінченка,
пр-т П. Тичини 17, 02152 м. Київ, Україна
y.shaparenko@kubg.edu.ua

СЕМАНТИЧНА ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ АВТО- ТА ГЕТЕРОСТЕРЕОТИПІВ У ЕТНІЧНІЙ САМОСВІДОМОСТІ ЛЕМКІВСЬКОГО НАРОДУ

Стаття присвячена аналізу змістових особливостей авто- та гетеростереотипів лемківського народу. Визначено, що дослідження психосемантики цих понять доцільно розглядати у контексті етнічної самосвідомості. Обґрунтовано доцільність методологічних засад дослідження на основі етіс-підходу, метою якого є глибинне вивчення специфіки однієї етнічної групи. Встановлено, що загалом етнічні стереотипи лемків мають позитивне емоційне забарвлення, пов'язане із узгодженістю образів «ми», та «вони» у структурі етнічної самосвідомості. Виявлено певні протиставлення між авто- та гетеростереотипом, що стосуються таких параметрів як етнічність – мужність, та гордість – самотунність. Проведене дослідження засвідчило наявність дружнього ставлення до інших народів у етнічній самосвідомості лемківського етносу, з одночасним усвідомленням диференціацій між представниками різних етнічних груп.

Ключові слова: *автостереотип; гетеростереотип; етнічна самосвідомість; етностереотип; лемки; психосемантика; семантичний диференціал.*

Вступ. Спрямованість та зміст авто- та гетеростереотипів, які відображають уявлення людей про свій та чужий народ, є невід'ємним параметром соціально-психологічного аналізу етнічної групи. Такий аналіз обов'язково спирається на визначення культурних та історичних чинників, які обумовили розвиток певних стереотипів етнічної спільноти. У зв'язку з цим, науковий інтерес являє вивчення етносів із досвідом депортації, яка негативно вплинула на їх етнічну самосвідомість.

Одним з таких етносів є лемки, які проживали на території Лемківщини, та були депортовані протягом 1944–1946 років (Офіційний вісник України, 2006). Водночас недостатньою є кількість

етнопсихологічних досліджень лемківської етнічної групи в українському науковому просторі, що визначає запит на проведення відповідних досліджень. Важливим є пошук та аналіз тих внутрішніх та зовнішніх соціально-психологічних чинників етнічної самосвідомості лемків, що наразі проживають на території України. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю вивчення змін у лемківському авто- та гетеростереотипі, та механізми їх передачі наступним поколінням, як носіям етнічної самосвідомості даної етнічної групи.

В українському науковому просторі досліджено окремі аспекти лемківської етнічної групи, які стосуються як побутово-культурних традицій, так і